

Warszawa, 15.02.2021.

Dr hab. Marek Paryż, prof. ucz.

Instytut Anglistyki UW

Ul. Hoża 69

00-681 Warszawa

**Ocena dorobku naukowego w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego
doktora habilitowanego dr Arkadiuszowi Misztalowi**

I. Ocena osiągnięcia naukowego

Pan dr Arkadiusz Misztal ubiega się o stopień doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo w oparciu o osiągnięcie naukowe pt. „Time and Vision Machines in Thomas Pynchon’s Novels”, którego podstawą jest monografia pod tym samym tytułem, wydana przez wydawnictwo Peter Lang w 2019 roku. Jej celem jest pokazanie złożonych zależności między przedstawieniem technologii i konstrukcją czasu w powieściach Thomasa Pynchona w świetle wybranych filozoficznych i estetycznych założeń postmodernizmu. Jak wskazuje Habilitant, myśl postmodernistyczna raczej koncentruje się na koncepcjach przestrzenności, co nie oznacza bynajmniej, że czas w literaturze postmodernistycznej i jej krytycznych omówieniach ma znaczenie drugorzędne. Rozpoznanie pisarzy i myślicieli utożsamianych z postmodernizmem, dotyczące nieoznaczoności i relacyjności z jednej strony form indywidualnej podmiotowości, a z drugiej szerszych zjawisk społecznych i kulturowych, niosą niebagatelne implikacje dla współczesnego pojmowania istoty doświadczenia czasu. Przede wszystkim postmodernizm cechuje się daleko posuniętym sceptycyzmem wobec właściwych dla epoki nowoczesnej chronocentrycznych zasad postrzegania i opisywania rzeczywistości, które legły u podstaw

różnych reżimów społecznych związanych z utowarowieniem czasu, na przykład w domenie stosunków pracy. Pynchon, jak argumentuje pan dr Misztal, ma wysoką świadomość tego, jak problematycznym – wielopoziomowym i wieloznacznym – zjawiskiem jest czas, zwłaszcza w powiązaniu z procedurami naukowymi i technologicznymi, bo w takich układach uruchamiają się mechanizmy władzy, ukierunkowane na kształtowanie ludzkiej podmiotowości za pomocą matryc rozumienia miejsca jednostki w świecie.

Istotne miejsce w wywodzie dr. Arkadiusza Misztala na temat Pynchonowskich ujęć temporalności w odniesieniu do problematyki technologii zajmują uwagi samego pisarza, które zawarł on w dwóch esejach: „Is It O.K. to Be a Luddite?” (1984) i „Nearer, My Couch, to Thee” (1993). Pierwszy tekst to najbardziej bezpośredni krytyczny komentarz autora *Gravity's Rainbow*, dotyczący skutków oświeceniowego racjonalizmu – takim skutkiem było przypisanie maszynom roli motoru rozwoju ludzkości. Dehumanizacja, wynikająca z takiego stanu rzeczy, miała potężne następstwa, by wspomnieć nieograniczony rozwój technologii militarnych w XX wieku. Luddyzm – ruch angielskich robotników sprzeciwiających się na początku XIX wieku nadmiernej mechanizacji produkcji – ucieleśnia w ocenie Pynchona żywioł przeciwny do niepohamowanego postępu technologicznego, a postawa luddystów znajduje różne odzwierciedlenia w aktywności bohaterów jego kolejnych powieści. Drugi esej Pynchona doprecyzowuje znaczenie kategorii temporalnych w sformułowanej przezeń krytyce projektu oświeceniowego. Pisarz dotyka tu problemu kontroli nad czasem, umożliwiającej wprężenie pojęć temporalnych do praktyk społecznych, podporządkowanych stosunkom władzy. Pynchon przeciwstawia jednoznaczne rozumienie czasu, determinowane przez wymogi systemu, doświadczaniu czasu w sposób przygodny i indywidualny, na przykład oddając się marzeniom.

Pan dr Misztal umiejętnie wpisał obserwacje Pynchona w aparat teoretyczny, wyznaczający metodologiczne ramy monografii. Habilitant przywołuje szereg ważnych prac,

omawiających postmodernistyczne sposoby problematyzowania czasu – m.in. książki Davida Harleya, Johna Frowa, Helgi Nowotny i Urszuli Heine – ale koncepcyjnymi filarami jego wywodu są pisma Paula Virilio i Dona Ihde. Do tez Virilio Arkadiusz Misztal nawiązuje w tytule swojej książki, a we wstępie do niej wskazuje, że przedstawiony przez francuskiego filozofa opis wpływu technologii wizualnych na zmianę trybu percepcji obrazu w kierunku paradygmatu cyfrowego koresponduje z tym, jak Pynchon oddaje sprzężenie widzenia i czasu w okresach historycznych, w których osadził fabuły swoich powieści. Z kolei sytuując pisarstwo Pynchona w dialogu z teorią Dona Ihde, Habilitant naświetla relacyjny charakter technologii jako składowej złożonych konfiguracji praktyk społecznych. Należy podkreślić, że metodologia pracy pana dr. Misztala jest oparta na bardzo precyzyjnej selekcji założeń teoretycznych. Ktoś mógłby mu zarzucić, że pominął milczeniem takich klasyków filozofii postmodernistycznej, jak Jean Baudrillard czy Michel Foucault (wspomniany w jednym zdaniu we wstępie), tyle że dla jakości i tak bardzo wyrafinowanego wywodu uwzględnienie tych czy innych dodatkowych myślicieli nie miałyby większego znaczenia.

Książka *Time and Vision Machines in Thomas Pynchon's Novels* składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. Wstęp zawiera odpowiednio sproblematyzowany przegląd teoretycznych ujęć czasu w filozofii postmodernistycznej. Rozdział I omawia na przykładzie powieści *Mason & Dixon* rolę zegara jako technologii, która zasadniczo przyspieszyła rozwój nauki i proces uprzemysłowienia w erze nowoczesnej. Pynchon analizuje konsekwencje ustanowienia uniwersalnych kategorii czasowych, takie jak utowarowienie czasu i kontrola czasu. Habilitant opisuje podobne dążenia jako kolonizację czasu, podkreślając, że homogeniczne normy pomiaru czasu utrwalają praktyki społeczne, bazujące na analogicznej logice dominacji i podporządkowania. Pan dr Misztal szczegółowo odwołuje się w tej części pracy do eseju Pynchona o luddystach, dowodząc, że ich sprzeciw wobec ściśle normatywnej organizacji pracy uderza w istotę nadrzędnego systemu czasu. Pynchon w pewnym sensie

przekłada wywrotowe idee luddystów na rozwiązania literackie i na przykład buduje oniryczną warstwę tekstu. Rozdział II poświęcony jest powieści *Against the Day* i pokazuje, jak odwołania do technik fotograficznych kreują wymiary temporalne alternatywne względem czasu linearnego, którego symbolem jest zegar. Fotografia znamionuje dystans wobec rzeczywistości, którą przedstawia i którą potencjalnie sytuuje w różnych temporalnych konfiguracjach relacyjnych. Za sprawą medium fotograficznego czas ulega swoistemu upłynnieniu, co w powieści *Against the Day* oddane zostało poprzez multiplikację i nieciągłość domen temporalnych.

Analiza powieści *Gravity's Rainbow* w Rozdziale III przyjmuje za punkt wyjścia teoretyczną propozycję Virilio, mówiącą o postrzeganiu według maszyny. Habilitant problematyzuje tę kwestię w utworze Pynchona, omawiając rolę kina jako autonomicznej sztuki, a zarazem potężnego środka masowego przekazu. Pan dr Misztal przywołuje matematyczne pojęcie delta t, które odnosi się do płaszczyzny kontaktu między sferą wizualności i temporalności, by pokazać, jak aluzje filmowe oraz rozwiązania literackie, nawiązujące do technik kinematograficznych, rozbijają jedność wymiaru czasowego w *Gravity's Rainbow*. Rozdział IV, poświęcony powieści *Vineland*, koncentruje się z kolei na wpływie telewizji jako systemu generowania symulaków na sposoby rozumienia i doświadczania czasu. Dynamika przekazów telewizyjnych w dużej mierze polega na rozproszeniu obrazów, co nadaje plastyczny charakter uchwyconym w obrazach odcinkom czasowym. Rozdział V podejmuje problem percepcji czasu w erze cyfrowej na przykładzie książki *Bleeding Edge*. Jak dowodzi Habilitant, rewolucja informacyjna stworzyła poczucie czasu wyjętego z chronologicznego toku, co odpowiadało warunkom neoliberalnego kapitalizmu. Nowe technologie jednocześnie generują czas, który pan dr Misztal określa jako wertykalny – związany z subiektywizacją temporalności i stanowiący antidotum na niekończące się teraz.

Monografia pana dr. Arkadiusza Misztala *Time and Vision Machines in Thomas Pynchon Novels* pokazuje, iż jest on wytrawnym interpretatorem prozy Pynchona, godnym następcą pani profesor Zofii Kolbuszewskiej, która ma największe zasługi w rozwoju badań „pynchonologicznych” w Polsce. Zważywszy na zgoła przytłaczającą liczbę omówień, poświęconych twórczości autora *Vineland*, wypracowanie oryginalnego podejścia do tego pisarza jest zadaniem wyjątkowo trudnym. Habilitant takiego zadania się podjął – i z imponującym rezultatem. Monografia pana Arkadiusza Misztala to rzecz oparta na gruntownej znajomości tematu, dobrze skonstruowanym aparacie teoretycznym i precyzyjnie ukierunkowanym wywodzie. Autor wniknął głęboko w zagadnienia trudne, wywodzące się z nauk ścisłych, często o wysokim stopniu abstrakcji, i w przekonujący sposób dopasował je do własnych potrzeb interpretacyjnych. Habilitant wprawnie posługuje się terminami o różnej proveniencji dyscyplinarnej – od filozofii do fizyki – przedstawiając swoje stanowisko krytyczne językiem precyzyjnym i przejrzystym. Przybliży czytelnikowi literaturę przedmiotu tak, by klarownie hierarchizować koncepcje, do których się odwołuje. Pokazuje ideową spójność literackiego projektu Pynchona w odniesieniu do problematyki temporalności, a zarazem z każdego analizowanego utworu wydobywa najistotniejsze elementy swoiste pod kątem przewodnich tez pracy. Pan dr Misztal ciekawie kontekstualizuje utwory Pynchona w odniesieniu do technologii wizualności dominujących w okresach, kiedy poszczególne dzieła powstawały. Książka posiada spójną, wyważoną strukturę. Zważywszy na jej oryginalność tudzież walory stylistyczne i kompozycyjne, monografia pana Arkadiusza Misztala powinna w niedługim czasie stać się ważnym punktem odniesienia w akademickich dyskusjach o konstrukcji czasu w prozie Thomasa Pynchona. Uważam, że osiągnięcie naukowe, na podstawie którego dr Arkadiusz Misztal ubiega się o stopień naukowy doktora habilitowanego, spełnia kryterium istotnego wkładu do stanu badań w dyscyplinie literaturoznawstwo.

II. Ocena istotnej aktywności naukowej

Pan dr Arkadiusz Misztal oprócz książki habilitacyjnej opublikował po doktoracie jeden redagowany tom zbiorowy i siedemnaście artykułów w książkach i czasopismach. Książka *Time, Narrative, and Imagination: Essays on Paul Auster* pod redakcją Habilitanta (Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2015) zawiera dwanaście artykułów napisanych przez specjalistów od twórczości Paula Austera ze Stanów Zjednoczonych, Izraela, Francji, Belgii, Irlandii, Austrii, Libanu i Australii. Już samo spojrzenie na afiliacje autorów każe docenić pana Arkadiusza Misztala jako organizatora międzynarodowych projektów wydawniczych. Przy wszystkich różnicach między ujęciami tematu temporalności w prozie Austera przez poszczególnych autorów, książka zawiera zaskakująco spójną refleksję na temat konstrukcji, funkcji oraz znaczeń czasu w jego utworach. We wstępie do zbioru pan dr Misztal pisze o wieloznaczności kategorii temporalnych w pisarstwie Austera – kategorie te wymykają się próbom opisu pod kątem ogólnych założeń – jednocześnie wskazuje, że relacyjne podejście autora *The New York Trilogy* do problemu czasu zaowocowało fascynującymi konfiguracjami temporalnymi, układającymi się w pewien dynamiczny całościowy kształt. Umieszczony w tym zbiorze artykuł Habilitanta poświęcony jest powieści *Oracle Night* i dotyczy roli cielesności i wyobraźni w zapośredniczeniu doświadczenia czasu.

Problem czasu powraca w artykułach Habilitanta o innych aniżeli Pynchon współczesnych pisarzach amerykańskich. W artykule „Articulating the Time-Experience; Scientific and Parascientific Images of Time in *Ratner's Star* by Don DeLillo” (*American Experience – The Experience of America*, red. Andrzej Ceynowa i Marek Wilczyński, Peter Lang 2013) pan dr Misztal pisze o wykorzystaniu obrazów utożsamianych określonymi dziedzinami nauki, na przykład geometrią, w celu przedstawienia specyficznego doświadczenia czasu w powieści Dona DeLillo *Ratner's Star*. Tematem artykułu „All Times, One Place, and All At Once: Time Shuffling in Richard McGuire's 'Here' and *Here*” (*Image*

(&) *Narrative* 21.1, 2020) jest konstrukcja temporalności przy pomocy kształtujących narrację zabiegów graficznych w komiksie Richarda McGuire „Here” i jego interaktywnej edycji elektronicznej. Z kolei artykuł „From Ticks to Tricks: Narrative and Temporal Configuration of Experience” (*Phenomenology and Cognitive Sciences* 19.1, 2020) proponuje fenomenologiczne podejście do narracji jako odzwierciedlenia percepcji temporalnej właściwej dla ludzkiego umysłu. W połączeniu z książką *Time and Vision Machines in Thomas Pynchon's Novels* i tomem *Time, Narrative, and Imagination: Essays on Paul Auster* trzy powyższe artykuły unaoczniają wysoką specjalizację naukową Habilitanta także jego wszechstronny warsztat w ramach wybranej specjalizacji.

Pan dr Misztal nie mniej finezyjnie niż o czasie w literaturze pisze o innych tematach. W artykule „LSD Investigations: The End of Groovy Times and California Noir in *Inherent Vice* by Thomas Pynchon” (*Crime Scenes: Modern Crime Fiction in an International Context*, red. Urszula Elias i Agnieszka Sienkiewicz-Charlish, Peter Lang 2014) sytuuje powieść Pynchona *Inherent Vice* w kontekście kalifornijskiej tradycji prozy noir, akcentującej wpływ społecznej i geograficznej przestrzeni na stany umysłowe postaci, a zwłaszcza ich motywację. Ponura wizja współczesnej metropolii wyznacza w tym utworze miarę gorzkiego podsumowania spuścizny lat 60., uwypuklając degrengoladę ówczesnych ideałów. Wątki kryminalne w prozie Pynchona są też przedmiotem artykułu „Varied Modes of Detection: A Forensic Investigation into Thomas Pynchon's *Crying of Lot 49* and *Inherent Vice*” (*Thomas Pynchon and the (de) Vices of Global (post) Modernity*, red. Zofia Kolbuszewska, Wydawnictwo KUL 2012). Habilitant omawia tu kryminalistyczne elementy powieści *Crying of Lot 49* i *Inherent Vice*, takie jak motywy śledztwa i dedukcji czy też swoiste sposoby obrazowania, związane z eksponowaniem detali, którym można przypisać znaczenie dowodowe. Autor naświetla wpływ obecności takich elementów na kształt warstwy narracyjnej. Artykuł ten pozwala docenić kompetencje pana dr. Misztala w obszarze badań

narratologicznych, wykraczających poza kwestie tekstowych ujęć czasu. W opublikowanym po polsku artykule „Głosy w ciemności: Beckett i Auster” (*Topos* 17.5, 2010) Habilitant akcentuje wpływ autora *Watta* na amerykańskiego pisarza w wymiarze narracyjnym i filozoficznym i zarazem pokazuje, jak Auster wykreował oryginalny głos próbując zdystansować się od pisarza, który wielce go inspirował. Jako przykład Habilitant przywołuje powieść *Człowiek w ciemności*, której bohater przełamuje kondycję egzystencjalną emblematiczną dla Becketta, angażując się w takim czy innym sensie istotne relacje międzyludzkie.

Pan dr Arkadiusz Misztal funkcjonuje z sukcesami w międzynarodowym obiegu nauki. Jego artykuły drukowane były w prestiżowych zagranicznych czasopismach: *KronoScope: Journal for the Study of Time, Image (&) Narrative*, *NJES*, *Nordic Journal of English Studies* i *Phenomenology and the Cognitive Sciences*. Aktywnie działa w ramach stowarzyszenia naukowego International Society for the Study of Time, a uznanie, jakim cieszy się wśród międzynarodowych, interdyscyplinarnych badaczy zjawiska czasu, znalazło odzwierciedlenie w jego wyborze do Zarządu ISSE oraz do rady redakcyjnej czasopisma *KronpScope*, wydawanego przez oficynę Brill. Uczestniczył w dwudziestu trzech konferencjach naukowych, w znakomitej większości po doktoracie; wygłosił referaty w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Norwegii, Grecji, Francji, Estonii, Polsce i na Malcie. Brał udział w zjazdach ważnych stowarzyszeń naukowych – International Society for the Study of Time, Association for the Study of the Art of the Present i American Studies Association of Norway – oraz w sympozjach z cyklu „International Pynchon Week”. Prowadził badania w wielu zagranicznych instytucjach: Library of Congress w Waszyngtonie, British Library w Londynie, John F. Kennedy Institute for North American Studies w Berlinie, Ohio State University w Columbus i Loyola Marymount University w Los Angeles.

Organizował spotkania studentów z przedstawicielami Ambasady Stanów Zjednoczonych w Polsce oraz seminaria literaturoznawcze z wybitnymi zagranicznymi specjalistami.

Dr Arkadiusz Misztal nawiązał stałą współpracę z naukowcami z dwóch amerykańskich ośrodków akademickich: Ohio State University i Loyola Marymount University. Współpraca ta zaowocowała – oprócz wyjazdów badawczych Habilitanta do tych miejsc – różnego rodzaju wydarzeniami akademickimi, od wykładów gościnnych po duże konferencje. Pan dr Misztal współpracuje z wybitnymi zagranicznymi literaturoznawcami, w tym z profesorem Brianem McHalem i profesorem Heinzem Ickstadtem. Z nawiązką spełnia wymóg Uniwersytetu Gdańskiego wobec kandydatów do stopnia naukowego doktora habilitowanego dotyczący istotnej aktywności naukowej na innych uniwersytetach.

Habilitant posiada poważny dorobek organizacyjny, administracyjny i dydaktyczny. Był współorganizatorem kilku konferencji, w tym wydarzeń adresowanych do studentów. Niewątpliwie największym jego osiągnięciem na tym polu jest udział w pracach komitetu organizacyjnego konferencji International Society for the Study of Time w Los Angeles w 2019 roku. Pan dr Misztal był Dyrektorem ds. Studenckich w Instytucie Anglistyki i Amerykanistyki Uniwersytetu Gdańskiego, a obecnie tamże pełni funkcję Kierownika Zakładu Amerykanistyki. Był członkiem Rady Dyscypliny Literaturoznawstwo UG. Prowadzi w swoim instytucie seminaria, ćwiczenia i wykłady z literatury amerykańskiej i teorii literatury. Wypromował trzydzieści prac magisterskich i czterdzieści pięć prac licencjackich.

Wniosek końcowy

Uważam, że pan dr Arkadiusz Misztal przedstawił osiągnięcie naukowe, które spełnia kryterium istotnego wkładu do stanu badań w dyscyplinie literaturoznawstwo, i że posiada on znaczący dorobek dydaktyczny, organizacyjny i administracyjny. Niniejszym wnioskuję o dopuszczenie pana dr. Misztala do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Marcel Parysi